

PARADISE IMAGES IN HIGH-FANTASY LITERATURE:
THE CHRONICLES OF NARNIA

REPREZENTĂRI ALE PARADISULUI ÎN
LITERATURA HIGH-FANTASY:
CRONICILE DIN NARNIA

DAMARIS ZLATAN*

ABSTRACT. This paper investigates the different paradise-like images present in C.S. Lewis' seven-volume series *The Chronicles of Narnia*. Our main argument here is that Lewis' high-fantasy works portrait mere characteristic of the paradise in a more or less subjective way, given the existence of parallel worlds, the idea of refuge and the disparities between Narnia's universe and the so-called real world. By analyzing a series of elements that make up Narnia's realm, and also by looking at its characters' status, we will thus seek to determine the essence of the series' three worlds, namely the real world (as Lewis' contemporary England), Narnia proper, and the new Narnia. In so doing, we will take into account the mythical and magical dimensions of Lewis' Narnia, its spatial and temporal relation with the biblical concept of Paradise, and the moral and emotional values it stands for. Our final purpose will be to investigate the reason for entering this territory as an illustration of Narnia's pedagogical and utopian character.

KEY WORDS: Narnia, chronicles, reality, high-fantasy, paradise

Introducere

Lucrarea de față vizează imaginile paradisului regăsite de-a lungul celor șapte volume ale seriei *Cronicile din Narnia* de C. S. Lewis. Ipoteza de bază de la care pornim este că scrierile *high-fantasy* ale lui Lewis, cu accent pe *Cronicile din Narnia*, reflectă caracteristici ale paradisului, fie el obiectiv, fie subiectiv. Însăși natura lumii narniene susține o astfel de ipoteză, argumentul fiind existența lumii paralele, a refugiului și diferența față de lumea așa-zis reală. Prin analiza mai multor elemente ce constituie lumea narnienilor, dar și a personajelor înseși, urmărim să identificăm statutul lumilor operei – lumea reală (Anglia din care provin copiii), Narnia și noua Narnie, surprinzând elementele ce le apropie de conceptul de paradis, dar și stabilind asemănări și deosebiri între cele trei tărâmurii. În acest sens vom lua în considerare, în

* DAMARIS ZLATAN is an MA candidate at the Faculty of Letters within the State University of Oradea, Romania. E-mail: damaris.zlatan@emanuel.ro.

primul rând, cele șapte volume ale Cronicilor. Deși nu ne propunem să analizăm volumele în întregime, ne vom referi la ele spre exemplificarea viziunii paradisiace prin aspecte, personaje, detalii, motive care sprijină ipoteza că Narnia este reflexia unei lumi ideale, a paradisiului.

O primă imagine a paradisiului ne-a fost sugerată e ideea de tânjire după veșnicie, care lasă un gol lăuntric specific, nuanțat de altfel și de filosofi precum Sfântul Augustin, Blaise Pascal sau Nichifor Crainic, dar ilustrată mai cu seamă în opera de față, în care vom urmări raportarea spațio-temporală la paradis, dar și cea morală și emoțională, spre a crea un tablou complet al lumii mitice și magice a Narniei. Vom analiza motivația scrierii, valorile transmise, procesul creator, inspirația mitologică, dimensiunea mitică a scrierii, dar și elementul religios al operei, caracteristici prin care Narnia apare ca tărâm paradisiac. În cele din urmă vom aborda problema menirii intrării în Narnia, ca ilustrare a caracterului pedagogic al utopiei narniene, dar și statutul Narniei revelat în personajul ei central, leul Aslan, creator și stăpân al Narniei, lui Lewis asupra cititorilor, cu scopul de a arăta conexiunea dintre impact și caracter paradisiac în creația lewisiană.

Paradisul la C. S. Lewis

Pentru Clive Staples Lewis, problema paradisiului și a naturii lui „nu e tocmai la modă“, ba chiar avea uneori impresia că „oamenii nici nu-și doresc raiul“ (White 2008: 114). Chiar așa stând lucrurile, Lewis ajunge la concluzia absolută că, „în mod sigur, [raiul] este țelul dorinței imposibil de comunicat și de satisfăcut a omului“ (White 2008: 114), dorință considerată de el înnăscută, parte integrantă a ființei umane, fie că o conștientizăm sau căutăm să astupăm golul prin alte mijloace. Lewis este marcat de atitudinea impasibilă a oamenilor față de paradis, însă este încredințat că fiecare „tânjim după sfințenia originală a Edenului“ (Cuneo în Baehr și Baehr 2005: 96).

Această tânjire, pe care Lewis o asociază în mod clar și direct cu paradisul, dar pe care omenirea nu o identifică întotdeauna și integral ca atare, stă în centrul scrierilor sale, indiferent de scopul lor inițial. Lucrul este vizibil și din urmările pe care o astfel de lectură le-a avut asupra publicului cititor. În esul *Food for the Soul: Eating in Narnia*, Wayne Martindale și Kathryn Welch afirmă că „generații de cititori înfomețați după adevăr au găsit hrană pentru suflet în *Cronicile din Narnia* ale lui Lewis” (2005: 103), scrierea lewisiană căpătând conotații pedagogice și morale, fiind răspunsul la întrebările multora, apă vie pentru cei însetați. Prin transpunerea într-un astfel de univers paralel și magic, cititorului i se oferă mai mult decât și-ar fi imaginat, aceiași autori afirmând că „spiritual, imaginativ și intelectual, toți sunt invitați la o masă nobilă: Narnia este hrană pentru suflet” (Martindale și Welch în Baehr și Baehr 2005: 103).

Motivat de convingerea că tânjirea omenirii după paradis este limitată sau chiar inexistentă, Lewis scrie fără oprire, într-o încercare arzătoare de a stârni interesul cititorilor: „Descrierile paradisiului la Lewis merg, probabil, mână în mână cu încercarea de a stârni dorul după rai în inimile cititorilor” (Vaus 2004: 213). Este incert dacă acesta a fost scopul inițial al tuturor operelor sau, dimpotrivă, dacă s-a ținut pe parcursul compunerii și a devenit leitmotivul în jurul căruia gravitează celelalte teme și motive. Cert este, însă, că Lewis nu a reușit să rămână detașat de acest deziderat, care în bună măsură reprezintă rezultatul direct al gândirii și viziunii sale asupra lumii.

Ideea de rai la C. S. Lewis nu coincide neapărat cu tradițiile populare sau cu imaginația omului de rând. Căci, dacă gândul majorității aleargă subit către un *loc* palpabil, Lewis îl contrazice, afirmând că „nu este spațial, nici temporal” (McGrath 2014: 200), așadar eliminând cele două dimensiuni de care creierul se agață în încercarea de a înțelege conceptele abstracte. Corelarea paradisiului cu un anumit loc, pe care o facem automat, este explicată de Lewis după cum urmează: „Chiar și faptul că spunem că raiul este *unde* se află Dumnezeu, arată că avem nevoie de imagini spațiale pentru a ne gândi la rai. Însă raiul nu este un loc. Este realitatea ultimă – ceva atât de mareț, încât pur și simplu nu ni-l putem însuși corespunzător, și trebuie să folosim imagini inspirate din lumea pe care o cunoaștem. Așadar, ne gândim la rai ca la un loc doar pentru că ne este singura analogie la îndemână” (McGrath 2014: 200). Raportarea spațio-temporală apare în mintea omului doar pentru că este singura modalitate în care ne putem imagina raiul și în care are sens, ceea ce nu înseamnă că este și adevărată. Totodată, fiind de vitală importanță pentru a-l înțelege, autorul se folosește de o imagistică puternică pentru descrierea Paradisiului, detaliu ce-l singularizează ca scriitor și-i aduce notorietate. Descrierile paradisiului operate de Lewis nu se aseamănă, nici nu se apropie de altele din literaturile lumii.

Mai mult, Lewis arată că prezența lui Dumnezeu este factorul fundamental ce însoțește conceptul de paradis, pilonul principal și centrul realității paradisiace: „Raiul este despre a fi cu Dumnezeu, nu neapărat a fi cu Dumnezeu *într-un loc specific*” (McGrath 2014: 200). Lewis înființează, prin urmare, o nouă ipoteză: dacă raiul nu este corelat cu un loc precis, ci mai degrabă cu prezența divinității, atunci ar putea fi experimentat încă de pe pământ, aducând răspuns la întrebările rostite și nerostite ale omenirii și constituind nădejdea sufletelor care-l caută disperat, neîncetat. Dacă există un sentiment dominant vis-à-vis de experimentarea paradisiului, la Lewis este în mod fundamental o stare de perpetuă exuberanță, astfel „raiul lui Lewis este unul al bucuriei pure” (Markos 2013: 181), diferit de fericirea dată de motive vremelnice, deoarece bucuria raiului se datorează prezenței unui Dumnezeu neschimbat, care o statornicește și o face de neclintit. Luând în

considerare teoria anterioară, o astfel de bucurie ce însoțește trăirea în prezența lui Dumnezeu poate fi experimentată încă de pe pământ.

Pentru cititorii ale căror ființe tânjesc după paradisiul pierdut, C. S. Lewis are alt mesaj. Deși încurajează această dorință, Lewis arată clar că motivația din spatele ei este greșită: „Ca o lașitate a noastră, ne dorim mult prea mult raiul pentru a scăpa de iad. Nu acesta este motivul corect pentru a ne dori raiul” (Vaus 2004: 213). Scriitorul afirmă, implicit, că paradisiul trebuie râvnit nu pentru că reprezintă singura alternativă la damnarea eternă, ci pentru că este o desfătare veșnică în lumina Luceafărului strălucitor de dimineață. Paradisiul ar trebui dorit nu pentru ce oferă, ci pentru ceea ce este. Trăgând linie la considerațiile despre paradisi, Lewis arată că, într-adevăr, „Isus a vorbit despre iad folosind simboluri ale pedepsei, distrugerii și privării. Probabil că toate aceste imagini se referă la faptul că [...] raiul este un loc fărînit pentru oameni, în timp ce iadul n-a fost niciodată făcut pentru oameni” (White 2008: 53). Prin propria-i analiză a motivului creării raiului și iadului, Lewis susține convingerea că paradisiul a fost gândit încă de la început ca loc pentru oameni, iar iadul ca loc al pedepsei.

Crearea lumii narniene

Analiza viziunii lewisiene asupra paradisiului este pasul prim, esențial, în înțelegerea corectă a valorilor transmise de *Cronicile din Narnia*, considerată de-a lungul anilor de criticii literari literatură *high-fantasy*. Totuși, în gândirea comună, cititorii plasează opera la literatura pentru copii. Cu timpul, s-a instalat în mintea lor convingerea că Lewis are aici singurul scop de a atinge sufletele pline de creativitate și imaginație ale copiilor, convingere dată îndeosebi de stilul scrierii. Este de reținut, însă, afirmația lui Nicholas Colin Manlove despre autorul *Cronicilor*: „Lewis insistă că nu a scris deloc pentru copii în mod specific” (Manlove 1993: 9), contrar așteptărilor multora. Lumea fantastică pe care Lewis o creează cu ajutorul poveștilor și povestirilor este considerată de către autor un simplu mijloc prin care să comunice eficient și accesibil ceea ce alții s-ar fi putut desprinde exclusiv din rândurile vreunui roman complex și plictisitor. Lewis și-a dorit să scrie literatură fantastică accesibilă tuturor, ușor de citit și de interpretat.

Un alt aspect strâns legat de receptarea capodoperei lui Lewis ține de natura valorilor transmise. Interconexiunea dintre orientarea religioasă a autorului și opera literară face ca ciclul de șapte volume să fie considerat pur creștin, iar scopul scrierii o propagandă a religiei îmbrățișate de autor. În mod surprinzător, însă, Murray Elaine Stone este convinsă că Lewis „n-a folosit niciodată în mod conștient personaje sau situații intenționat concepute pentru a propovădui valori sau virtuți creștine” (Stone 2001: 60), ci, mai degrabă, ele au rezultat în mod inevitabil și au fost remarcate doar la finele procesului auctorial, ca produs al unei minți strălucite, ghidate de o gândire

centrată pe divinitate. După cum autorul însuși admite, „se pare că unii cred că am început prin a mă întreba cum aş putea să le spun ceva copiilor despre creștinism, apoi am hotărât ca instrumentul comunicării să fie poveștile; apoi am adunat informații despre psihologia infantilă și am hotărât pentru ce grupă de vârstă să scriu; apoi am alcătuit o listă de adevăruri creștine de bază și am dibuit „alegorii” pentru a le reprezenta. Astea sunt baliverne. N-aș fi putut scrie deloc astfel“ (Lewis 1982: 46). Procesul creator al scriitorului englez arată diferit și ca punct de pornire al scrierii. Felul organizat și meticolos pe care mulți îl atribuie lui Lewis nu se potrivește deloc cu realitatea descrisă de autorul însuși: „Pentru mine absolut [totul] începe cu imagini mintale. Acest ferment nu duce la nimic dacă nu este acompaniat de tânjirea după o Formă” (Lewis 1982: 45), mărturisind că actul creator este inexistent dacă nu se întâmplă întâi în minte și apoi se hrănește cu creativitate, îmbogățit de imaginația unică și exprimat în final în versuri sau proză. Așa au luat ființă *Cronicile din Narnia*: prin imagini inocente, aparent simple, care „la început nu au avut nimic creștin în ele” (Lewis 1982: 46), dar s-au transformat apoi într-una dintre cele mai apreciate alegorii religioase a tuturor timpurilor.

În mod inevitabil, imaginile produse de mintea autorului sunt strâns legate de materialul cu care se hrănește sau care atrag sufletul artistic: „o varietate de creaturi [preluate] din mitologia clasică” (Baird Hardy 2007: 138) abundă în *Cronici*, începând cu unicul faun Tumnus și continuând cu driadele atotprezente în cele șapte volume. Inspirația mitologică de care se ajută autorul determină distanțarea dintre lumea Angliei, din care provin copiii, și cea fantastică a Narniei, dăruind experienței lor atât de reale și palpabile o aură de magie și mister, care-i atrage și mai mult spre tărâmul mitic al magnificului leu Aslan și-i face să tânjească după cunoașterea profundă a țării, dar și a creatorului ei. Dimensiunea mitică a scrierilor lui Lewis a fascinat, de-a lungul vremurilor, diferite categorii de cititori, desființând ideea după care *Cronicile* s-ar adresa exclusiv copiilor. Efectul pe care o scriere fantastică îl are asupra oricărei vârste este, cel mai probabil, motivul principal pentru care scriitorul a ales acest stil. Evadarea dintr-o realitate a Angliei atât de aproape de cea care-l înconjoară pe cititor, în alta atât de asemănătoare cu fanteziile minții lui, cu o lume utopică și aproape desăvârșită, rezonază în sufletele vișătoare ale copiilor, în cele neînfricate ale tinerilor și în cele împovărate și oboseite ale adulților experimentați, obținând astfel impactul dorit. Scrierile fantastice sunt în stare să „generalizeze în timp ce rămân concrete, să prezinte în forme palpabile [...] întregi clase de experiențe [...]. Însă pot face și mai mult: ne pot da experiențele pe care nu le-am trăit niciodată” (Lewis 1982: 48).

Elementul creștin ce caracterizează seria *Cronicilor* a izvorât din convingerile pure ale autorului. După cum am menționat, C. S. Lewis nu s-a gândit la anumite creaturi care să simbolizeze divinul, însă ele au fost

rezultatul natural al peniței sale. Autorul însuși mărturisește ce idei și considerații i-au trecut prin minte în această privință, afirmând că la crearea Narniei nu și-a spus: „Hai să-L reprezentăm pe Isus așa cum este El cu adevărat în lumea noastră, printr-un Leu” (Lewis 2000: 480), ci, mai degrabă: „Hai să presupunem că ar exista un tărâm ca al Narniei și că Fiul lui Dumnezeu a devenit un Leu acolo, așa cum a devenit Om în lumea noastră, și apoi să ne imaginăm ce se va întâmpla” (Lewis 2000: 480). Deși elementul creștin din *Cronici* nu a fost intenționat de la început, iar autorul nu și-a propus să facă din operă o alegorie religioasă, existența acestuia și finețea cu care a fost introdus și dezvoltat nu se pot nega. Prin crearea lumii Narniei, „Lewis a deschis o porțiță spre evanghelie arătându-ne plauzibilitatea viziunii creștine asupra lumii” (Smith în Mills 1998: 181). În mod paradoxal, lumea fantastică a lui Lewis devine chiar mai reală decât universul palpabil al Angliei, răsturnând tot ce protagoniștii, dar și cititorii, credeau că știu. Prin ea se realizează conexiuni și corelări cu întrebări adânci și eterne, dimensiune care îi apropie pe cititori de această lume fantastică; prin mitic, Lewis ilustrează realitatea.

O astfel de conexiune între mitic, între fantastic și real este facilitată de conceptul de *cronică*. Conform dicționarului explicativ, cronica ar fi o „lucrare cu caracter istoric, obișnuită mai ales în Evul Mediu, care cuprinde o înregistrare cronologică a evenimentelor sociale, politice și familiale.” Cronica este, de obicei, cea care facilitează rememorarea evenimentelor pe termen lung, prin faptul că le consemnează și astfel rămân neschimbate peste veacuri. Așadar, deoarece evenimentele descrise în Narnia nu sunt prezentate ca simplă descriere subiectivă din perspectiva naratorului sau a personajelor, ci ca adevărată *cronică* a celor întâmplate, scrierile narniene capătă credibilitate, devin verosimile. Prin paradoxul menționat, cititorul este împărțit între ființele și elementele cu caracter fantastic, mitic, și faptul că are totuși în față o cronică propriu-zisă, o consemnare istorică a datelor, ceea ce face ca relatările să pară mai reale, adevărate. Și prin acest amănunt, Narnia se apropie de paradis, fiind un tărâm fantastic, plin de elemente greu de imaginat în lumea reală de către oameni, și totuși o lume care există cu adevărat și de a cărei prezență nu se poate bucura oricine, ci doar cei ce sunt lăsați să pătrundă în ea de către stăpânitor, leul Aslan, de divinitate.

Dat fiind că Narnia este rezultatul inventivității lui Lewis, nu vom spune decât că autorul poseda o „imaginație meticolos de detaliată” (Bane 2021), care conectează fantasticul la real. Detaliile pe care le oferă și le dezvoltă autorul indică spre caracterul *cronicăresc* al scrierii: „Foarte curând, lumea magică a lui Lewis își dezvoltă propria istorie, geografie, propriile mituri, legende și profeții” (Bane 2021), toate aceste elemente făcând din Narnia o lume independentă, de-sine-stătătoare, cu o ierarhie clară, dând impresia unei lumi adevărate. Pe lângă toate acestea reiese de aici „și acea magie

puternică pe care profesorul Tolkien o numește *sub-creație*” (Bane 2021), și anume o creație în creație, o poveste în poveste, o lume într-o lume. C. S. Lewis realizează chiar mai mult decât atât: nu doar creează o lume în alta, ci se pot distinge la el trei realități: Anglia, Narnia și noua Narnie. Dacă luăm în considerare, însă, și lumea externă, a cititorului, lume din care iese pentru câteva clipe spre a intra în lumile *Cronicilor*, atunci avem chiar mai multe dimensiuni. Surprinzător, însă, fiecare dintre ele își păstrează individualitatea, caracterul, personajele specifice, domnitorul, istoria, geografia și toate celelalte aspecte ce le individualizează și le separă, chiar dacă prin ele însele nu sunt decât reflexii ale adevăratei Narnii, pentru că opera lui Lewis nu este doar o poveste, ci o cronică autentică.

Natura și elementele ce constituie felul în care este creată Narnia au și ele rezonanțe în convingerile lui Lewis și arată spre un tărâm paradisiac: „Într-un fel, se pare că Lewis, deplângând felul în care oamenii au fost separați de Dumnezeu și de natură după cădere, a încercat să creeze o lume secundară, în care această încălcare să fie mai puțin evidentă” (Carretero-Gonzalez în Edwards 2007: 98). Așadar, Narnia este în continuare un tărâm decăzut moral drept consecință a păcatului primordial, însă elementele naturale introduse de Lewis sunt incredibile. Ele fac natura din Anglia să pară o umbră a lucrurilor, o prezență oarecum ștearsă în comparație cu măreția tărâmului narnian. Prin natură, Lewis recrează o lume paralelă, una care se dorește conectată la creator mai mult decât cea din care provin copiii sau decât a cititorilor înșiși. Autorul *Cronicilor* înțelege sensurile adânci ale naturii și le transpune pe larg în scrierile lui. În pofida faptului că o astfel de viziune asupra importanței naturii în poveste nu este împărtășită de toți scriitorii, Lewis „dovedește și aici – ca în nenumărate alte locuri în scrierile sale – că natura este relevantă și ordonată” (Dickerson și O’Hara 2009: 53-54). Lewis insistă îndeosebi asupra ideii ordinii, a ierarhiei specifice în tărâmul său magic și „le reamintește cititorilor în mod repetat că natura are o ordine care provine din semnificația și scopul ei” (Dickerson și O’Hara 2009: 54). Pentru că, într-adevăr, și într-o lume utopică, ideală ca aceea a lui C. S. Lewis există o ierarhie precisă, o ordine prestabilită, toate acestea în strânsă conexiune cu simbolurile, sensurile și scopurile întregii scrieri.

Menirea intrării în Narnia

Legătura dintre cititor și personaj este, de obicei, dovada unui talent scriitoricesc de neegalat, iar ceea ce realizează Lewis în scrierea sa depășește așteptările. Cititorul este absorbit în lecturile sale nu doar datorită stilului propriu, ci mai degrabă datorită contopirii sale cu personajele. Mențiunea faptului că Polly și Digory, apoi frații Pevensie sunt „fiii și fiicele lui Adam și Eva” (Sutherland 2014: 105), îi permite cititorului să se regăsească pe deplin în identitatea acestora, și să fie astfel legat de ei printr-un fir invizibil, dar și

indestructibil. Odată ce relația dintre cititor și personaj se stabilește, cel dintâi se identifică în mod desăvârșit cu cel din urmă, așadar misiunea, încercările, greutățile și bucuriile protagoniștilor devin ale cititorilor.

Care este însă, în esență, scopul cu care copiii sunt chemați de Aslan spre a intra în lumea magică a Narniei? De-a lungul celor șapte volume se conturează mai multe motive pentru care pășesc pe tărâmul necunoscut al Narniei, și primul dintre ele este tocmai cel de a salva ce fusese pierdut, de a ajusta tot ce antecesorii au stricat prin neascultarea primordială. Rolul lor prim, după cum susține Martin Sutherland, este de „a readuce pământului armonia [inițială]” (Sutherland 2014: 105), de a reconstrui paradisul pierdut și după care se tânjește. Se ridică, prin urmare, o altă dilemă, care așază sub semnul îndoielii autoritatea creatorului Narniei. Dacă Aslan este cine declară că este și tot ce spun despre el creaturile fantastice ale lumii narniene sunt adevărate, de ce ar avea nevoie de niște copii, adesea copleșiți de temeri și neexperimentați, pentru a răscumpăra ceva pătat tocmai de oameni supuși acelorași slăbiciuni? Aslan ar fi putut să fie el însuși protagonistul *Cronicilor*, însă *alege* în mod deliberat să-i cheme și să-i trimită pe cei patru copii în lumea creată de el. Pe de altă parte, protagoniștii nu ar fi putut realiza nimic fără instrumentele dăruite de Aslan, fără ajutorul acestuia în momentele-cheie. Așadar, cei patru nu fac decât să coopereze cu Aslan, devenind astfel conlucrători ai lui.

Un alt motiv pentru care copiii familiei Pevensie sunt chemați să intre în tărâmul Narniei este de a fi corecțați. Pe măsură ce înaintează în aventură, care seamănă mai degrabă cu un vis decât cu realitatea – adevăr pe care îl conștientizează doar în parte în timpul șederii lor în vechea Narnie și pe deplin doar după sosirea în noul tărâm – copiii se lovesc de diferite situații limită în care trebuie să învețe cum să rămână uniți, cum să dăruiască din bunurile lor și cum să fie credincioși unii față de alții. De pildă, „Edmund și Eustace vor fi îndreptați din tendința lor [firească] de a fi egoiști [...], și Susan își va putea învinge temerile” (Brown 2005: 244). La sfârșitul experienței lor, copiii sunt schimbați și de nerecunoscut, aventura lor dovedind o capacitate modelatoare asemănătoare cu a olarului. Mai mult decât atât, drumul întreprins de copii le „testează curajul și integritatea” (Bassham și Walls 2005: 6) și-i ajută, totodată, să se cunoască mai bine pe ei înșiși. Experiența pe care o trăiesc nu doar că le schimbă anumite trăsături și le înlătură unele frici adânci, paralizante, ci le și revoluționează modul de gândire. Felul în care percep realitățile din jur suferă modificări radicale, aceștia descoperind „inocența percepției umane” (Bassham și Walls 2005: 6). Călătorind prin Narnia, copiii văd cât este de înșelător felul în care omul percepe mediul înconjurător, „învață să se încreadă în ce aud și să se îndoiască de ceea ce văd. Cu alte cuvinte, Narnia le educă simțurile” (Bassham și Walls 2005: 6). Narnia răstoarnă pe deplin toate credințele și orice fel de cunoaștere cu care

protagoniștii erau obișnuiți în lumea lor reală, palpabilă. Caracterul modelator și didactic al lumii paradisiace narniene este vizibil prin aspectele menționate.

Pe măsură ce frații Pevensie întreprind această fermecătoare aventură, cititorul li se alătură, fiind el însuși schimbat de rândurile lecturate și îndeplinind scopul pentru care Lewis a scris *Cronicile*. Căci, „după părerea lui Lewis, lumea modernă a distrus inocența imaginației noastre. [...] Autorul vrea să-și învețe cititorii să-și dezmoștească imaginația; el nu crede că logica ar putea, de ea singură, să ne ajute să găsim sens în viață” (Bassham și Walls 2005: 6). Tocmai pentru că era convins că imaginația are un rol central în viața trăită la maximum, Lewis scrie astfel încât să o trezească în conștiința cititorilor. Fiindcă, paradoxal, deși imaginația este considerată un element ce, de regulă, îndepărtează de realitate, pentru Lewis nu este decât cheia înțelegerii lumii reale, palpabile, singura cale de a o accesa cu adevărat: „Ce altceva face Narnia decât să ‚boteze imaginația?’” (Como 2015: 129) Experiența din Narnia capătă un rol fundamental în viețile protagoniștilor, dar și în ale cititorilor, însemnând răsturnarea valorilor, cunoștințelor și siguranței, și totodată învierea imaginației intrate în hibernare de atâtea ierni – o experiență unică, ce nu se putea petrece decât într-un tărâm paradisiac.

Lumea fantastică a Narniei

Fascinanta lume creată de Lewis nu i-a interesat doar pe cititorii neexperimentați, ci a fost și obiectul criticii literare de specialitate. Prin analize amănunțite și observarea detaliilor oferite de autor de-a lungul celor șapte volume, critica literară a fost în stare să identifice un moment aproximativ al nașterii Narniei: „Conform cronologiei lui Lewis, Narnia a fost creată în 1900 î.Hr.” (Sammons 2004: 58).

O altă curiozitate a criticii literare este legată de numele ales de autor pentru misterioasa lume: „De ce și-a numit Lewis țara 'Narnia'? Probabil a preluat numele din literatura latină, unde se regăsesc cel puțin șapte referințe la Narnia” (Sammons 2004: 58). Țara aceasta fantastică și mitologică are chiar un sistem astral propriu, „propria ei constelație, [...] stele, [...] și planete. Luna Narniei este mai mare decât a noastră” (Sammons 2004: 58).

Mai mult decât atât, lui C. S. Lewis nu doar că i-a plăcut rezonanța numelui Narniei, dar s-a inspirat dintr-un ținut real: „Orașul antic situat pe deal, cu numele de Narnia, acum denumit Narni, se găsește în regiunea Umbriei, în Italia centrală, cam la 80 de km de Roma” (Brockhaus 2017). Chiar dacă Lewis nu a vizitat niciodată Narni, l-a întâlnit deseori în lecturile despre istoria Romei. Conform istoricilor, numele Narnia se inspiră de la râul de lângă oraș, pe nume Narni (Brockhaus 2017). Despre această denumire se spune că ar însemna „apa ce curge” (Brockhaus 2017), și ar putea fi considerat un alt motiv pentru care l-a ales Lewis, considerând că apa este

sursa vieții. Însă nu doar numele orașului Narni l-a inspirat, ci și câteva elemente din zonă: „Lângă Via Flaminia, o stradă antică ce duce de la Roma la marea Adriatică, și care trece și prin Narni, se află o veche masă de piatră, despre care se crede [...] că a fost folosită ca loc pentru sacrificii animale, posibil chiar și umane” (Brockhaus 2017). Pe lângă masa de piatră, un alt element din Narni este preluat de Lewis în Narnia sa: „În jurul anului 1930, în timpul unor lucrări de reparații la o stradă, muncitorii au descoperit statuia unui leu datând din era romană, obișnuindu-se pe atunci ca împărații să aibă mereu lângă ei statuia unui leu care să le ‚protejeze’ corturile” (Brockhaus 2017). Chiar dacă legătura dintre inspirația biblică pentru crearea personajului Aslan este puternică, nici acest detaliu vizând descoperirile arheologice din orașul Narni nu poate fi ignorat.

Tărâmul fascinant al Narniei reprezintă o lume construită în jurul trăsăturilor tipice realității și vremii medievale. Kath Filmer crede că „Narnia este o lume medievală accesibilă secolului al XX-lea” (1993: 104), însă cu ușurință de transferat și asupra secolului curent, al XXI-lea. Valorile promovate în lumea magică a Narniei sunt și cele medievale, precum „onoarea, loialitatea și apărarea celor ‚drepți”” (Filmer 1993: 104), fapt ce pune în lumină preferințele lui Lewis. Tot Filmer susține că „lumea medievală a Narniei creată de Lewis este o metaforă a tipului de sistem preferat de el” (Filmer 1993: 78), trădând admirația lui Lewis față de perioada medievală, aspecte pe care se pare că le atașase concepției proprii de paradis, de lume ideală. Pentru autor era, așadar, fundamentală prezența unor astfel de virtuți în tărâmurile sale utopice.

Deși Lucy sosește în Narnia pentru prima oară fără să-și propună acest lucru, ci *din întâmplare*, Narnia devine în curând un loc de refugiu pentru ea și pentru frații ei. Totuși, tărâmul narnian este atât de diferit și deosebit de al Angliei, de unde provin frații Pevensie, încât la început atitudinea lor este confuză, plină de îndoieli și întrebări. S-ar putea, însă, ca tocmai această diversitate de creaturi și locuri din Narnia să-i fi atras de fiecare dată în mod irezistibil și inevitabil pe aventurieri. În acest sens, Rowan Williams consideră că „Narnia este un loc ciudat, un univers paralel” (2012: 19), care devine pentru copii un loc prin care să se sustragă realității înconjurătoare, să uite de ea, răsufflând ușurați pentru câteva clipe. Aventurile pe care le întreprind par a-i îndepărta tot mai mult de lumea originară, însă tot Williams afirmă că „nu este o călătorie departe de lumea pe care o cunoaștem, ci una în interiorul ei” (2012: 117), conferind un înțeles aparte tuturor aspectelor aparent cunoscute din lumea reală și adâncindu-i misterele, înfrumusețându-le astfel. Ce însemna cu adevărat pentru copii acest tărâm magic este portretizat în al cincilea volum al seriei: „Majoritatea, presupun, avem un tărâm tainic, însă pentru noi acesta este doar un tărâm imaginar. [...] Edmund și Lucy erau mai norocoși decât alți oameni. Tărâmul lor tainic

exista aievea. Fuseseră deja acolo de două ori, nu în joacă sau în vis, ci în realitate” (Lewis 2005a: 13-14). Narnia devine pentru acești copii un soi de refugiu, numit astfel de John Steinbeck în *Iarna vrajbei noastre*: „Acesta este Refugiul meu, refugiul de care are nevoie fiecare om” (Steinbeck 2004: 54). Textul continuă prin mărturisirile personajului, care devin întrebări retorice și al căror răspuns îl are deja: „Mă întrebam dacă toți oamenii au câte un Refugiu, sau dacă au nevoie de un Refugiu, sau vor să aibă unul și nu-l au” (Steinbeck 2004: 56). În orice caz, Lucy și Edmund l-au găsit pe al lor, și în curând întreaga familie va fi de aceeași părere. Pe de altă parte, și cititorii și-au găsit propriul refugiu în lumea fantastică a Narniei, o lume paralelă pentru copiii Pevensie și pentru ei. Mai mult, Narnia este portretizată ca fiind „desăvârșirea nădejdilor și temerilor umane” (Bassham și Walls 2005: 6), reprezentând tot ceea ce copiii Pevensie au sperat vreodată, fără să creadă totuși că o astfel de țară poate fi reală, și tot ceea ce nu și-au imaginat niciodată că vor înfrunta: temerile lor cele mai adânci.

Narnia, tărâm transformator

Statutul moral al lumii create de Lewis este un amănunt de dezbatut, ce devine fundamental și atrage atenția în condițiile în care se susține caracterul paradisiac al tărâmului narnian. Pe de o parte se știe că Aslan, creatorul Narniei, este în esență bun (Root 2009: 244), așadar n-ar fi putut crea niciodată decât ceva bun. Din acest punct de vedere, Narnia este o lume prin excelență bună, oglindindu-și făcătorul. Totuși, imediat după crearea Narniei „[Aslan] observă că, deși lumea... nu are nici măcar cinci ore de existență, răul a intrat deja în ea” (Sammons 2004: 60). Corelația dintre geneza Narniei și cea a lumii copiilor care intră în ea este evidentă: după cum răul a intrat în lume prin neascultarea omului de divinitate, fiind sensibil sedus de glasul șarpelui, lumea Narniei a fost pătată din cauza dezlănțuirii Vrăjitoarei Albe provocate de Digory și Polly. În acest sens, Jerry Root ridică o altă întrebare morală: „Dacă răul a existat într-o lume ca *Narnia*, creată de un creator bun, cum putem trage concluzii coerente de aici?” (Root 2009: 244). Cu alte cuvinte, dacă nici măcar o lume aparent desăvârșită, ca Narnia, nu a fost scutită de pătrunderea forțelor malefice, nimic altceva nu poate avea sens sau explicație logică. Cert este că prezența unui creator bun nu garantează absența răului, iar prezența răului nu-l face pe creator rău: dacă Aslan este cu adevărat omnipotent, singura explicație ar fi că a *îngăduit* ca răul să pătrundă în Narnia, și nicidecum că a fost făuritorul lui, fiindcă natura sa intrinsecă nu i-a permis să creeze ceva pătat și zbârcit.

Aceste considerații nu anulează, însă, statutul lumii narniene. Faptul că tărâmul lui Aslan are un creator desăvârșit, care totuși a *lăsat* ca răul să se infiltreze, nu exonerează lumea Narniei. Lee Rossi afirmă că, la final, „Narnia decăzută pe care o experimentaseră ei mai înainte este înlocuită cu Narnia

glorificată pe care și-au dorit-o dintotdeauna” (Rossi 1984: 55). Dacă Narnia n-ar fi fost decăzută, n-ar fi fost motive de a o înlocui la final cu altă lume, de data aceasta cu adevărat desăvârșită, în pofida aurei paradisiace pe care și vechea Narnie o posedă. Așadar, Narnia are un creator bun și fără pată, însă ea însăși este decăzută moral. Totuși, chiar dacă a decăzut din punct de vedere moral, Narnia „este încă un loc în care importanța păstrării unor relații armonioase între ființele umane și non-umane este percepută mai ușor” (Carretero-Gonzalez 2007: 98), aspect vizibil prin faptul că personajele sunt pedepsite sau răsplătite și în funcție de relaționarea la alte specii și ființe diferite de ele: „Lumea Narniei nu este scutită de efectele căderii. Însă există speranță” (Cuneo 2015: 96), și tocmai această speranță este firul roșu ce însoțește protagoniștii pretutindeni în aventura lor în acest tărâm misterios, un sentiment datorită căruia rabdă până la sfârșit, când asistă la întruchiparea speranței: noua Narnie.

Locul magic în care copiii Pevensie obișnuiesc a se aventura nu doar că este un refugiu (real) pentru ei, în fuga de realitatea înconjurătoare, ci are și rol transformator. Efectele care se răsfrâng asupra copiilor, odată sosiți în Narnia, sunt nemaîntâlnite: începând cu Digory și Polly, în Pădurea de la Hotarul dintre tărâmurii, și continuând cu familia Pevensie în Narnia, lumile create de Lewis lasă amprente adânci în mintea și inima vizitatorilor. Despre Digory se spune că, „dacă l-ar fi întrebat cineva de unde vine, probabil ar fi spus: ‘Sunt aici dintotdeauna’” (Lewis 2005d: 35), în pofida faptului că era evident prima sa călătorie cu ajutorul inelelor. Odată transpus în Pădurea de la Hotarul dintre tărâmurii, sentimentul de apartenență îl copleșește. Pentru Digory, Pădurea înseamnă locul după care sufletul lui tânjise, însă conștientizează adevărul zguduitor doar după ce pășește în ea. Pădurea capătă trăsături asemănătoare cu ale unei lumi paradisiace cu care Digory rezonază din adâncul sufletului și care reprezintă împlinirea profundă, completă. Odată ajunși în Pădure, se pare că Digory și Polly uită pentru câteva clipe ce înseamnă viața din *lumea reală* și chiar relația dintre ei. Când încep să-și amintească vag, le confundă cu un vis: „Știi ce, [...] nu cumva ne-am mai întâlnit undeva? Am senzația că-mi amintesc de un băiat și o fată [...] Poate că am visat doar” (Lewis 2005d: 37), și textul continuă: „Dar nu-i era chiar așa teamă cum ați putea crede, pentru că în pădurea aceea e greu să-ți fie cu adevărat teamă. E un loc mult prea liniștit” (Lewis 2005d: 39). Tărâmul vrăjit al Pădurii înseamnă pentru Digory și Polly un loc silențios și plin de pace, un loc în care frica este un coșmar îndepărtat, care pare să aparțină unei vieți trecute, pe veci îngropate.

Narnia este, însă, din anumite considerente, diametral-opusă Pădurii de la Hotarul dintre tărâmurii. Pădurea este un loc de trecere, pe când în Narnia se întâmplă adevărata acțiune. Evident că membrii familiei Pevensie nu și-au propus, nici nu și-au imaginat că vor ajunge într-o astfel de lume, însă odată

sosiți nu se pot retrage. Poposirea în tărâmul magic nu este o vizită scurtă, în care copiii rămân distanți și neimplicați, ci mai degrabă un eveniment mult așteptat de narnieni, împlinirea unei părți importante a profeției. Aflând aceste detalii, copiii Pevensie nu se mai pot sustrage responsabilităților, chiar dacă se consideră incapabili de fapte mărețe. Rolul pe care îl au în Narnia îi maturizează și contribuie semnificativ la dezvoltarea personală. În comparație cu *bildungsromanul*, se poate spune că Narnia devine un *bildungsoraș* sau o *bildungslume*, un loc în care intră niște copii neexperimentați și ies tineri responsabili, cu povești de viață. Situațiile-limită la care sunt expuși dezvoltă în ei vitejia și curajul: „Peter nu se simțea foarte viteaz; mai mult, simți că avea să i se facă rău. Însă asta nu-l abătea de la ce trebuia să facă” (Lewis 2016: 113). Triumfă în el simțul răspunderii, responsabilitatea de a lupta, în pofida fricii. Narnia devine, aici, un tărâm al provocărilor, în care puterea absolută, Aslan, nu doar că nu intervine pentru a-l salva pe tânăr, ci chiar îndeamnă „Înapoi! Lăsați-l pe Prinț să triumfe-n luptă!” (Lewis 2016: 112), negându-i cel mai mic ajutor, dar dându-i-l indirect pe cel mai mare: dezvoltarea caracterului, astfel încât cel ce avea să devină Regele Peter să fie vrednic de onoare și respect. Maturitatea sa este remarcată și de frați: „Următorul lucru pe care-l observă Lucy fu că Peter dădea mâna cu Aslan. Era ciudat să-l vadă pe Peter arătând așa – alb la față, aspru și îmbătrânit peste măsură” (Lewis 2016: 153).

Transformările caracteriale operate de Aslan în diferite împrejurări nu se răsfrâng doar asupra fratelui mai mare, ci și asupra surorii mai mici, Lucy. Pășirea în Narnia este, pentru întreaga familie, o adiere purtătoare de curaj, putere și schimbare adâncă: „[...] odată ajunși în Narnia, erau altfel. Chiar și Lucy era acum numai o treime o fetiță care mergea pentru prima dată la internat și două treimi Regina Lucy a Narniei” (Lewis 2005e: 150). Învățarea prin experiență pare a fi pentru ei cea mai bună modalitate de creștere și dezvoltare, una care îi schimbă atât de profund, încât niciodată nu vor mai putea fi ca înainte. Este o transformare lăuntrică ce-i însoțește viața întreagă, care se întipărește atât de adânc încât devine imposibil de extirpat: este urma indelebilă a unei realități paradisiace.

Narnia: relativitatea temporală oglindind eternitatea

Nu doar datorită creaturilor mitologice și experiențelor senzaționale trăite de copii este Narnia un tărâm deosebit de realitatea palpabilă din care provin, ci și datorită felului în care se scurge timpul narnian. O încadrare temporală a Narniei este extrem de relativă – aspect ce vine în concluzia numeroaselor călătorii ale copiilor Pevensie. Încă de la primul drum (accidental), când Lucy se trezește în lumea dominată de o veșnică iarnă, se poate observa acest detaliu important. În timpul narnian, Lucy petrecuse câteva ore cu domnul Tumnus, imaginându-și cât de îngrijorați vor fi fost frații de dispariția ei, însă

odată înapoiată în dulap are deosebita surpriză de a afla că nu se scurseseră decât puține clipe, element ce favorizează neîncrederea lui Peter, Susan și Edmund în spusele mezinei. Totuși, spre marea lor uimire, întreaga familie descoperă adevărul rostit de Lucy revenită în camera pustie unde se află dulapul – portalul către Narnia – după o vreme îndelungată petrecută în lumea lui Aslan: „Era aceeași zi și aceeași oră în care intraseră cu toții în dulap ca să se ascundă” (Lewis 2016: 161).

Peter Schakel și Charles Huttar arată că Narnia eate „un loc liniștit, în afara timpului nostru” (2007: 247), care seamănă mult prea puțin, din punct de vedere temporal, cu lumea copiilor Pevensie. Nu doar că timpul se scurge, în esență, *diferit* în Narnia, dar un copil îndrăznește să spună: „[...] nu m-aș mira deloc dac-aș afla că lumea aceea are un timp doar al ei; astfel încât, oricât de mult am sta acolo, n-am consuma nimic din timpul nostru” (Lewis 2016: 46). Într-adevăr, tărâmul narnian are un timp doar al lui, dar a doua parte a afirmației reprezintă exclusiv *impresia* copiilor. Altfel spus, faptul că trece atât de multă vreme în Narnia și atât de puțină în lumea reală, îi face pe copii să creadă că nu s-a scurs nimic din timpul lor, concluzionând că Narnia este un tărâm în care pot evada pentru a opri bătăile ceasului care uneori îi face captivi lumii lor și de care vor să se elibereze pătrunzând în lumea magică a lui Aslan. Adevărul este, însă, altul, și este descoperit chiar de Edmund mai târziu: „Odată ce te găsești în Narnia, nu îți poți da seama cum se scurge timpul aici. E posibil ca în Narnia să fi trecut sute de ani, în timp ce pentru noi, în Anglia, nu a trecut decât un singur an” (Lewis 2005e: 41), *i.e.* cele două lumi menționate sunt opuse temporal, însă nu se confirmă realist dacă, petrecând o vreme îndelungată în Narnia, copiii sosesc *exact* în aceeași clipă în Anglia, adică în momentul în care au plecat.

Martha Sammons susține că timpul narnian este imprevizibil și atât de diferit de al Angliei, încât „niciodată nu-ți dai seama până când nu ajungi acolo” (Sammons 2004: 73). Tărâmul magic al lui Aslan își păstrează aura de mister: nici unul dintre copii nu poate prezice cât va poposi alături de driade și castori, nefiind stăpân pe propria existență și nici pe întrebuințarea forțelor, talentelor și clipelor prețioase, despre care crede că-i aparțin. Totul este regizat dindărătul scenei de maiestuosul Aslan, în caracterul căruia se regăsește dezlegarea dilemei trecerii inevitabile și ireversibile a ceasurilor în lumea creată de el. În antepenultimul volum, Lucy îl întreabă pe Aslan „ce înțelege el prin *curând*” (Lewis 2005a: 162), iar răspunsul leului o impresionează, căci ea avea alte așteptări: „Pentru mine toate vremurile înseamnă *curând*” (Lewis 2005a: 162). În lumina afirmației lui Aslan se explică, până și în parte, conceptul scurgerii timpului în Narnia. Dacă pentru creatorul ei orice vreme înseamnă *curând*, nimic nu aparține sferei previzibilului într-o lume ca Narnia. Ecourile biblice ale cuvintelor rostite de leu sunt imposibil de ignorat, deci trebuie amintite. Ele se oglindesc în

motivul biblic „o zi este ca o mie de ani, și o mie de ani sunt ca o zi” (2 Petru 3:8b), subliniind caracterul divin al lumii narniene. Conceptul scurgerii clipelor pentru Creator este atât de greu de cuprins și atât de diferit de al creaturilor, încât oglindește exact perspectivele lui Aslan față de ale copiilor Pevensie și vremea narnienă în comparație cu a Angliei, asemănând tărâmul narnian, chiar și sub aspect temporal, cu un paradis nemaipomenit. Considerațiile autorului însuși în legătură cu trecerea timpului indică spre acest fapt. David Downing consideră că, „pentru Lewis, ideea de fluxuri temporale diferite nu a fost doar o conveniență literară, ci o realitate spirituală” (2005: 42), el crezând că „și timpul, precum spațiul, este creat, iar Creatorul lui există în afara timpului și spațiului. Din acest punct de vedere, eternitatea nu este o succesiune infinită de ani, ci încetarea anilor, un prezent veșnic” (Downing 2005: 42). Cu alte cuvinte, autorul inserează convingerile sale religioase despre scurgerea timpului în paradis și le transpune în paradisul narnian pentru a-i da impresia de real, după cum și-l imaginează.

Omenirea a fost încurajată dintotdeauna să gândească individual, să-și formeze propriile convingeri, să nu se supună doar pentru că autoritățile și-au spus cuvântul într-o anumită circumstanță. Totuși, nu se poate nega că un popor va ajunge să semene tot mai mult în gândire și în acțiune cu cel ce-l conduce. În consecință, o perspectivă completă și armonioasă asupra tărâmului narnian nu este posibilă decât prin cunoașterea celui ce l-a creat și-l stăpânește. Imaginea leului Aslan devine emblematică, iar caracterizarea lui este fundamentală. Scena creării Narniei poartă ecouri ale genezei biblice, un început care se produce prin glasul leului, într-o melodie fredonată, la auzul căreia din nimic se nasc creaturi fantastice, mitice, variate. Ar fi putut să nu existe niciodată, însă Aslan a ales să le creeze. Viața însăși le este un dar. Mai mult, leul le încredințează lumea narniană și chiar pe sine: „Vă dau pentru totdeauna tărâmul acesta numit Narnia. Vă dau codrii, poamele și apele de aici. Vă dau stelele și pe mine însumi” (Lewis 2005d: 119).

Dăruirea de sine devine simbolul smereniei leului, însă nu-i anulează puterea și autoritatea. Precum la creație, inițiativa a fost și rămâne a lui Aslan, în pofida iluziei copiilor că ar fi ales și ar fi venit acolo prin propria voință. În volumul al șaselea, după ce Jill și Scrubb pătrund în lumea necunoscută lor și, din cauza neînțelegerilor dintre ei, Scrubb alunecă în gol, Jill întâlnește leul. Aslan îi vorbește despre misiunea la care amândoi sunt chemați, însă nedumerirea fetiței o îndeamnă să insiste: „Mă întrebam – adică – n-ar fi vreo confuzie la mijloc? Fiindcă să știți că pe mine și pe Scrubb nu ne-a chemat nimeni” (Lewis 2005c: 34). Copila continuă explicându-i leului că, de fapt, *ei* l-au strigat pe *el*, deși nu-i cunoșteau numele, și că dorințele li s-au împlinit. Răspunsul lui Aslan este, însă, uluitor pentru Jill și pentru cititori deopotrivă, leul stabilind în mod ferm cine este cel ce domnește și la cuvântul căruia se întâmplă toate: „– Nu m-ați fi strigat dacă nu v-aș fi strigat eu pe voi, spuse

Leul” (Lewis 2005c: 34). În penultimul volum, prințul Rillian are o mare încurajare pentru popor: „Indiferent că vom trăi sau vom muri, Aslan ne va fi stăpân pe veci” (Lewis 2005c: 218), așa că, după o călătorie lungă, aventuroasă și plină de încercări, copiii recunosc unanim autoritatea leului asupra lor.

Încă din primul volum al seriei, Aslan se remarcă prin faptul că, de cele mai multe ori, nu el vorbește despre sine, ci toate celelalte creaturi vorbesc despre el. Caracterizarea pe care i-o fac reiese adesea nu din comportamentul leului, ci pur și simplu din felul lui de a fi. Ființa sa emană atâta tărie de caracter, încât Digory își dă seama că „leul nu era nici pe departe genul de creatură cu care puteai să te tocmești” (Lewis 2005d: 142-143). Revelația legată de personalitatea lui Aslan naște în Digory și mai mult respect față de el. Demnitatea purtării lui Aslan îl face să înțeleagă că în prezența leului nu se poate face oricum, că el nu poate rosti decât cuvinte alese. Aslan este, în esență, motivul pentru care copiii se află în Narnia: el este inițiatorul chemării către tărâmul magic și singurul care le permite să intre acolo. Asemănarea cu un creator atotputernic, la cuvântul căruia realitățile se creează și se supun, este uluitoare. Din acest considerent, figura lui Aslan conferă o aură paradisiacă ținutului pe care l-a creat și pe care-l stăpânește. Deși prima oară accesul în Narnia se face prin inelele magice atinse de Polly, experiențele ulterioare ale copiilor arată că ele nu sunt nici pe departe singurele mijloace înspre tărâmul narnian. Se ajunge la el dintr-un dulap și apoi, pur și simplu, la strigătul vreunuia care cere ajutor din Narnia. Toate acestea dovedesc, după Markus Mühling, că „există multe căi de a ajunge în Narnia, dar fiecare depinde de voința lui Aslan” (2006: 36), el fiind centrul și motivul întregii aventuri a protagoniștilor. El este cel ce, continuă criticul, „are ultimul cuvânt când i se permite sau interzice cuiva să pătrundă în Narnia” (Mühling 2006: 36), arătând, încă o dată, puterea absolută pe care o deține și făcând din Narnia un colț de paradis, fiind stăpânită de un astfel de caracter divin.

Aura de sfințenie de care este înconjurat Aslan stârnește în afară dorința de a deveni ca el. Deși leul este, prin natura lui, atotputernic în Narnia, tot prin natură este și sfânt cu desăvârșire. În pofida faptului că este libertatea întruchipată, Aslan întrebă retoric: „Cum crezi tu că aş putea să nu mă supun propriilor mele legi?!” (Lewis 2005a: 159), dovedind că adevărata slobozenie nu este răzvrătirea și capriciile personale, ci mai degrabă înțelegerea necesității poruncilor și supunerea față de ele, căci „a se supune lui Aslan înseamnă pur și simplu a se alinia cu binele. Cei care nu ascultă, nu doar că sunt pedepsiți, dar se și frustrează singuri și prosteste” (Wood 2001: 241). O astfel de personalitate îi impresionează în mod deosebit pe fiii lui Adam și ai Evei și le împânzește mințile cu un singur gând: ascultarea.

Perspectiva copiilor asupra lui Aslan este mai degrabă limitată, eronată, și leul nu zăbovește mult înainte de a-i corecta. Când, sfâșiată de durerea

despărțirii, Lucy se întreabă retoric cum ar putea trăi fără a-l mai întâlni, Aslan îi răspunde emblematic, dând un cu totul alt sens aventurii copiilor de până atunci: „Ba o să mă mai întâlnești, draga mea, zise Aslan. – Ești și tu acolo, domnule? întrebă Edmund. – Da, sunt, spuse Aslan. Însă acolo am alt nume” (Lewis 2005a: 249). Mai mult, leul le mărturisește întregul scop al intrării în Narnia și al aventurilor lor: „Acesta a fost, de fapt, motivul pentru care ați fost aduși în Narnia, ca, ajungând să mă cunoașteți un pic aici, să aveți posibilitatea să mă cunoașteți mai bine acolo” (Lewis 2005a: 249). Caracterul divin al persoanei lui Aslan este subliniat prin propriile-i cuvinte. În măreția sa, Aslan este prezent nu doar în lumea Narniei, ci și în lumea bine-cunoscută a copiilor, iar scopul experienței magice a copiilor a fost de a-l cunoaște în mod vizibil, concret, palpabil, pentru a putea apoi să creadă în el chiar întorși pe tărâmul Angliei.

Atotprezența lui Aslan, însă, este doar un crâmpei din ce înseamnă măreția lui, remarcată de copii încă din primul volum, când leul face prima impresie asupra lor: „Și Aslan era mai mare, mai frumos, mai strălucitor și mai înfricoșător decât crezuse. Nu îndrăzni să-l privească drept în ochi” (Lewis 2005d: 135). Aslan este mai mult decât și-ar fi putut ei imagina vreodată, este în afara capacității lor mintale, este o creatură care aparține fără îndoială unei alte categorii de ființe, superioară, care nu face decât să emane glorie, născând în sufletele mici ale vizitatorilor teamă, admirație, dar și rușine față de propria persoană. Prezența leului îi intimidează și curajul de a-l privi în ochi le pierde deodată. În penultimul volum, slava lui Aslan apare în altă imagine: „Se întoarseră și îl văzură pe Leu în carne și oase, atât de strălucitor, de real și de puternic, încât totul în jur păru numaidecât șters și mohorât în comparație cu el” (Lewis 2005c: 242). Grandoarea leului are un impact atât de puternic asupra celor din jur, încât restul este umbră, un peisaj decolorat ce pălește pe lângă el. Autoritatea numelui lui Aslan îl provoacă pe autor să se întrebe retoric, dând glas și formă gândurilor copiilor, „Și totuși, să fi vrut Aslan într-adevăr ca ei să dezlege pe cineva – fie și pe un lunatic – care cerea asta în numele lui?” (Lewis 2005c: 173). Copiii experimentează nu doar măreția ființei leului, ci și a numelui său; ei învață și înțeleg că toate s-au făcut și se fac în continuare la cuvântul lui, iar numele lui capătă o putere nemărginită.

Tabloul caracterului lui Aslan nu este, însă, complet dacă vorbim doar despre sfințenia și fermitatea sa și despre teama pe care o inspiră creaturilor sale. Același Digory care, în primul volum, nu era în stare să-l privească drept în ochi, este cel ce declară ulterior că o schimbare de perspectivă modifică întreaga-i percepție asupra leului; dacă „până acum se uitase la etichete și la ghearele imense ale Leului” (Lewis 2005d: 143), ceea ce făcuse să se nască în sufletul lui respect, admirație, dar și frică pură, crezând că nimic altceva nu-l poate uimi în legătură cu ființa ce-i stătea în față, Digory este uluit când

îndrăznește să-și ridice privirea și s-o fixeze asupra lui. Spectacolul la care are onoarea să asiste îi întrece cu mult așteptările. În încercarea lui nevolnică de a-i comunica dorința lui arzătoare privind vindecare mamei sale, Digory descoperă că leul nu doar era în deplină cunoștință de cauză, ci își și manifestă sentimentele cu privire la situația lui. Fără îndoială, la vederea unei ființe așa de înfricoșătoare, ultimul gând al lui Digory era de a fi privit cu milă și bunătate. Este însă surprins să constate că „ochii Leului erau plini de lacrimi” (Lewis 2005d: 143) și, mai mult, că erau „niște lacrimi atât de mari și atât de strălucitoare, comparate cu cele ale lui Digory, încât acesta crezu pentru o clipă că Leului îi era mai milă de mama lui decât îi era lui însuși” (Lewis 2005d: 143).

Dacă trăsăturile comune ale celor ce domnesc sau se află într-o poziție de superioritate față de alte categorii de creaturi sunt atitudinea arogantă și încrederea că totul li se cuvine, nimic din acestea nu se reflectă în caracterul creatorului Narniei. Dimpotrivă, Aslan dovedește o răbdare fără margini, inimaginabilă când, deși, prin statutul său putea ordona oricui să vorbească și să mărturisească, alege să nu o facă și să aștepte de la creatură să-și facă glasul auzit în fața celui căruia îi este dator mai mult decât ar putea plăti vreodată: „Cine ești? întrebă el, aproape în șoaptă. – Unul care a așteptat mult să vorbești, răspunse Lucrul” (Lewis 2005b: 183). După o așteptare atât de îndelungată, reacția comună, normală în astfel de împrejurări, ar fi să se răspundă cu nerăbdare, frustrare și autoritate, însă nici acest aspect nu se regăsește în purtarea leului, întrucât „glasul cu care vorbise nu era puternic, ci foarte adânc și solemn” (Lewis 2005b: 183). În plus, Aslan se dovedește a fi „în spatele a tot ce se întâmplă” (Lewis 2005b: 183), guvernând toate lucrurile într-un fel pe care copiii nu și-l pot închipui și pe care nu l-ar putea reproduce fără ajutorul lui. La mărturisirea leului, Shasta pricepe că, în mijlocul situațiilor-limită în care s-a aflat de-a lungul vieții, Aslan a fost cel ce a aranjat toate lucrurile, astfel încât evenimentele să se petreacă precis, să ajungă la un final dezirabil, împlinitor pentru toți. Însăși viața, află el, îi este un dar, după cum confirmă Aslan însuși: „Și tot eu am fost leul de care nu-ți mai amintești, dar care a împins barca în care te aflai tu, un prunc aproape mort, spre țărmul unde un om stătea treaz în miez de noapte ca să te găsească” (Lewis 2005b: 185). După toate acestea, Shasta dă glas frământărilor sale: „Dar bineînțeles, își spuse el, nu era nici un pericol pentru mine, de aceea a stat Leul tot timpul în stânga mea. Stătea de fapt între mine și marginea prăpastiei” (Lewis 2005b: 205). În culmea uluirii, Shasta mai înțelege că a fost tot timpul protejat de leu, fără ca el să știe ce pericole îl pândeau.

Paradoxurile naturii: imagini ale Paradisului

După felurite experiențe precum cele deja descrise, copiii învață cum să se relaționeze la Aslan, deși înțeleg că nu îi pot cuprinde caracterul și natura pe

deplin. Comportamentul și cuvintele leului sunt, deseori, paradoxale, fără însă a se contrazice. Aventurierii Narniei devin curând conștienți de acest fapt, dar în loc să se poticnească în detalii de neînțeles, sunt și mai atrași spre Aslan. Primul dintre paradoxuri este atotștiința și rugăciunea: „Sunt sigur că ar fi aranjat Aslan, dacă l-ai fi rugat, spuse Fulg. – Da’ nu știa și fără să fie rugat? întrebă Polly. – Ba sunt sigur că știa [...]. Dar am senzația că-i place să fie rugat” (Lewis 2005d: 151). Ceea ce surprind copiii prin naivitatea gândirii lor este, însă, un mare adevăr. În pofida faptului că Aslan este în deplină cunoștință de cauză, vrea să audă cererea de ajutor și intervenție de pe buzele fetei. Ar putea exista mai multe motive pentru care leul acționează astfel și, uneori, preferă să nu intervină când nu este rugat, chiar dacă ar putea s-o facă. Printre ele și faptul că, atunci când Polly este nevoită să ceară asistența unuia mai mare decât ea, recunoaște nu doar nevoia, ci și dependența de cel căruia i se adresează. Or, deseori, orgoliul împiedică o astfel de mărturisire, iar în fața lui Aslan nu poate acționa. Necesitatea de a fi rugat îi conferă trăsături divine și schimbă percepția copiilor asupra lui.

Adevărat și demn de menționat aici este și faptul că se întâmplă deseori ca aventurierii să fie în primejdii necunoscute, și în astfel de cazuri Aslan intervine fără a fi rugat sau solicitat. În afară de situațiile necunoscute, regula descrisă este mereu valabilă. Un alt paradox evident în relația dintre leu și om este atotputernicia și neputința. Când vorbim despre libertate, ne referim la libertatea absolută, când vorbim despre atotputernicia, ne referim la putere deplină. În acest caz, considerația respectivă este doar în parte corectă, *i.e.* Aslan este atotputernic fără îndoială, însă în fața unei inimi împietrite, care s-a convins pe sine că leul nu vorbește, că totul este fictiv, și care și-a promis că nu va crede niciodată în ceea ce (crede el că *i se pare* că) vede și aude, glasul leului nu are nicio putere. Acest adevăr derivă din natura lui Aslan, din dorința lui de a crea ființe cu intelect și putere de a decide pentru ele, nu roboți care să se închine mecanic creatorului. Așadar, deși atotputernic, Aslan declară: „Nu-mi poate auzi vocea. Dacă-ș încerca să vorbesc cu el, n-ar auzi decât niște mârâituri și niște răgete. Ah, Fii ai lui Adam, cât de tare vă apărați de ceea ce v-ar putea face bine” (Lewis 2005d: 170). Un al treilea și ultim paradox este ființa lui Aslan, el fiind singurul capabil să ia două înfățișări total diferite, fără a se găsi în el o fărâmă de ipocrizie și fățarnicie: „Se apropiară și constatară că era un Miel [...] în timp ce rostea aceste cuvinte, blânița albă ca zăpada s-a înroșit, [...] iar în fața lor stătea însuși Aslan” (Lewis 2005a: 248). Dubla sa natură arată către diferite aspectele ale caracterului său, fără a se contrazice, ci mai degrabă completându-se reciproc.

De-a lungul celor șapte volume ale *Cronicilor*, cititorii întrevăd crâmpie din ce este, de fapt, ființa glorioasă a lui Aslan. Ei nu-l pot cunoaște pe deplin, întrucât contactul cu el este mijlocit prin cuvinte, impresii, intervenții ale

autorului – elemente ce-l îndepărtează pe cititor de la o percepție obiectivă. Cunoașterea deplină a identității leului nu doar că este imposibilă, dar nu este nici măcar necesară. Fărămele pe care le primesc sunt îndeajuns pentru a stabili un adevăr fundamental: toate personajele care-l întâlnesc pe Aslan n-au cum să nu fie marcate de contactul cu el. Chiar în primul volum se spune despre Birjar și soția sa că „fața lor avea o expresie nouă” (Lewis 2005d: 167), iar cât despre motivul acestei schimbări, autorul consemnează: „Poate că aerul tinerei lumi era cauza, sau poate faptul că vorbiseră cu Aslan, sau poate și una și alta” (Lewis 2005d: 167). Metamorfoza din ființele lor nu are efecte temporare, ci face din ei Rege și Regină demni să domnească peste regatul Narniei plini de bunătate și înțelepciune, virtuți pe care le păstrează și care chiar se amplifică de-a lungul existenței lor: este o schimbare radicală și permanentă.

O experiență similară au și copiii: „Fața Leului deveni o mare de aur, pe care începură să plutească și se simțiră cuprinși de o dulceață și o putere care-i făcură să creadă că nu mai fuseseră niciodată cu adevărat fericiți sau înțelepți sau buni” (Lewis 2005d: 178-179). Experiența îi însoțește pe copii o viață întreagă, și nu este doar un sentiment efemer ce piere odată cu revenirea lor pe meleagurile natale sau odată cu creșterea: „Amintirea aceluia moment nu-i mai părăsi niciodată, astfel încât, de câte ori erau amărâți [...], gândul la acea bunătate de aur [...] revenea și-i făcea să creadă, în adâncul sufletului lor, că totul e în ordine (Lewis 2005d: 178-179). Este o întâlnire cu un impact puternic, așa încât copiii încep a se îndoi de fericirea lor anterioară. În fața unei asemenea priveliști, orice bucurie trecută pare o umbră ștersă, orice virtute își pierde farmecul, și cu ea și orgoliul dat de o moralitate acum îndoielnică. Punctul culminant este faptul că, în prezența lui Aslan, copiii se întreabă dac-au fost vreodată vii cu adevărat. Orice amintire a vieții de până atunci este de domeniul trecutului, considerată moartă în comparație cu viața de acum, și face loc unei alte amintiri care-i va însoți pentru totdeauna: întâlnirea cu leul – o întâlnire transformatoare, amintirea căreia le aduce pace chiar și când amărăciunea, mânia și teama amenință să le tulbure sufletul.

Narnia întregă – creaturile sale fantastico-mitice, legile ei interne, driadele aduse la viață, animalele cuvântătoare, stăpânitorul ei, Aslan și toți locuitorii ei – nu reprezintă nimic altceva decât un colț de paradis, așa cum e privită de copiii aventurieri și curajoși care ajung s-o și stăpânească pentru o vreme. Pentru că, într-adevăr, talentul scriitoricesc al lui Lewis este de necontestat: „Un lucru pe care îl face Lewis, poate chiar mai bine decât orice alt scriitor, este să realizeze o viziune a ceea ce este paradisul” (Sammons 2000: 41). Toate trăsăturile Narniei conduc la imaginea unei lumi aproape desăvârșite sau cel puțin ideale pentru locuitori și vizitatori. Atmosfera magică ce domnește în aerul țărâmului narnian le dă curaj și tărie celor ce o stăpânesc: „Toate lumile se sfârșesc – cu excepția țării lui Aslan. [...] Pare a fi

o țară în care orice este permis” (Sammons 200: 42); ceea ce în Anglia ar fi supranatural și absolut bizar, în Narnia este la ordinea zilei, fapt ce produce confuzie în mințile copiilor la începutul aventurii fantastice. Se obișnuiesc, însă, destul de repede, și gustă din plin din libertățile pe care un astfel de tărâm le oferă.

În ciuda faptului că libertățile au, totuși, o limită, Narnia este încă privită ca loc ideal unde oricine și-ar dori să locuiască. Narnia este tărâmul în care evenimentele se întâmplă la momentul potrivit și este limpede că sunt regizate, gândite și planificate cu atenție minuțioasă de însuși Aslan: când cei patru frați Pevensie sosesc în Narnia pentru prima oară ca familie unită, Castorul se întâlnește cu ei într-un loc precis, fiind avertizat încă de dinainte de domnul Tumnus; locul în care se întâlnesc aventurierii și Castorul este la mai bine de o oră de locuința acestuia și nu este, cu siguranță, o zonă în care să se găsească din întâmplare sau pe unde să umble de obicei. Mai mult, copiii sunt călăuziți de măcăleandru spre locul întâlnirii și ajung exact când sosește și Castorul. Doar o planificare superioară și detaliată, o împlinire a vechilor profeții narniene, ar fi putut garanta că evenimentele se vor desfășura în locul hotărât și la momentul potrivit. Și, deși leul nu apare în scena menționată, este limpede că se află în spatele tuturor întâmplărilor, ca drept și desăvârșit stăpânitor al tărâmului paradisiac al Narniei.

Frumusețea acestui tărâm ideal se arată nu doar prin simpla ei descriere, ci și prin compararea celor trei lumi: Anglia, Charn și Narnia: „Vedem Narnia la începuturile ei, apoi lumea noastră (lume cu care începe povestea, la care revine și cu care sfârșește) undeva pe la mijlocul poveștii, și lumea din Charn în ultimele ei momente” (Dickerson și O’Hara 2009: 92). Într-adevăr, în comparație cu cele două lumi, Narnia cea veche posedă o frumusețe de neegalat, pe care copiii o recunosc și o doresc constant. Mai târziu i se va adăuga o altă lume, cea finală, Narnia adevărată și desăvârșită, în fața căreia frumusețea vechii Narnii pălește și cu care nu suferă comparație. Totuși, până la descoperirea lumii noi a lui Aslan, frumusețea Narniei este inegalabilă și trebuie lăudată ca atare, fiind tărâmul ideal, o lume de dorit.

După relativ puțină vreme de la sosirea familiei Pevensie în Narnia, tărâm atunci dominat de iarnă, se întâmplă inimaginabilul: „Asta nu-i dezgheț, zise piticul [...]. Asta-i Primăvară.

Ce ne facem? Iarna Domniei Voastre a fost distrusă, ascultați ce vă spun! Aici e mâna lui Aslan” (Lewis 2016: 105). Un loc ca Narnia, care pare neschimbat și pe veci condamnat la îngheț, zăpadă, dar lipsit de sărbătoarea Crăciunului, este dintr-odată de nerecunoscut. Schimbarea este ușor de explicat privind la stăpânirea tărâmului. Dacă, pentru o vreme, leul Aslan, creatorul Narniei, îi îngăduise Reginei albe să domine, ea fiind conștientă că nu va fi biruitoarea în final, dar folosind totuși timpul care i s-a dat în cel mai viclean mod posibil, se pare că acum leul preia din nou controlul, odată ce

prima parte a proorociei vechii Narnii se împlinește prin sosirea copiilor. Rezultatul este încântător pentru locuitori și vizitatori deopotrivă. Zăpada se topește, gheața la fel, și tot ce era înainte mohorât și mort revine la viață, declarând victoria Primăverii. Lewis creează prin lumea fantastică a Narniei nu neapărat locul ideal pentru toți (vechea Narnie), ci mai degrabă pentru sine. Lewis transmite fără îndoială viziunea proprie asupra a ceea ce înseamnă un colț de paradis. Pentru el, Narnia este un paradis pastoral, o imagine a liniștii nealterate de mâna omului: „Atmosfera Narniei depinde și de zugrăvirea ei ca paradis pastoral lewisian unic, în care banalul se combină cu imposibilul”, astfel că „Narnia e rurală, un ținut al pantelor inundat de iarbă, al munților presărați cu buruieni, al văilor, al peșterilor acoperite de mușchi și al pădurilor adânci” (Schakel 2002: 59-60). Același autor confirmă și sursa de inspirație a lui C. S. Lewis în zugrăvirea unui astfel de paradis pastoral, anume „munții Carlingford din Irlanda, despre care Lewis credea că reprezintă cea mai fermecătoare zonă rurală pe care a văzut-o vreodată” (Schakel 2005: 33). Descrierile tărâmului lui Aslan nu fac decât să stârnească interesul spre „închipuirea lumii imaginare a lui Lewis ca un fel de tărâm utopic, un paradis idilic unde viața este trăită fără griji” (Carretero-Gonzalez 207: 97). Într-adevăr, o parte din viziunea lui Lewis asupra lumii ideale se reflectă în *Cronici* nu doar prin descrierile noii lumi din *Ultima bătălie*, ci încă din Narnia pe care copiii și-o amintesc ca locul experiențelor lor cele mai adânci și transformatoare. Un aspect demn de menționat aici ține tocmai de acest amănunt: grijile. Pentru Lewis, în lumea ideală locuitorii nu trebuie să se îngrijoreze de nimic. Este un tărâm al liniștii, al păcii și al belșugului, unde cei neprihăniți care au intrat nu-și pun probleme sau întrebări. Este tărâmul răspunsurilor, unde toate lucrurile vin de la sine, fără a fi măcar cerute. Tot Schakel ajunge la definiția lewisiană a lumii perfecte, afirmând că tărâmul „este neatins de efectele colaterale ale urbanizării și industrializării: lumea ideala a lui Lewis nu are orașe, fabrici, poluare sau sărăcie (2005: 33).

Este o lume în care, fără îndoială, natura este stăpână și frumusețile ei încântătoare. Narnia este un loc al „liniștii datorate frumuseții naturale” (Schakel 2005: 33). Însă, pe lângă felul în care este construită și gândită, Narnia este locul tuturor posibilităților, în care „dorințele simple sunt împlinite fără dezordinea și neplăcerea care însoțesc, de obicei, satisfacerea lor” (Schakel 2002: 60). Pentru Lewis, tărâmul ideal se află în strânsă legătură cu stăpânirea corectă, înțeleaptă și desăvârșită. Prin zugrăvirea lui Aslan, Lewis dovedește importanța pe care o acordă stăpânirii incoruptibile. Felul în care acționează Aslan, deși apare uneori misterios pentru narnieni, este recunoscut de ei ca inefabil. Chiar și în culmea îndoielilor și după o așteptare îndelungată, ei aleg să se încreadă în intervenția leului: „Nu știm când [Aslan] va acționa. Atunci când crede el de cuviință, firește, nu când vrem noi. Între timp, vrea ca noi să facem ce putem singuri” (Lewis 2005e: 197). O astfel de

personalitate, în care locuitorii nădăjduiesc chiar și când Aslan pare să se ascundă sau să se îndepărteze, este cu desăvârșire înțeleaptă și știe cum să guverneze, și prin ea Narnia este și mai mult un tărâm utopic.

Narnienii ajung să-și înalțe stăpânitorul mai presus decât propria lor viață: „Indiferent că vom trăi sau vom muri, Aslan ne va fi stăpân pe veci” (Lewis 2005c: 218). O astfel de atitudine nu poate deriva decât din încrederea de nestrămutat în integritatea și incoruptibilitatea leului. Obișnuiți ca Aslan să se folosească de un obiect pentru a-i chema în Narnia, copiii sunt uluiți când înțeleg că, în situații de criză, „Aslan a rezolvat totul, cum știe el, fără nici un Inel” (Lewis 2005f: 74). Puterea de care Aslan dă dovadă este o altă trăsătură care-i conferă onoarea de a fi numit pe drept stăpânitorul tărâmului magic al Narniei, exemplificând virtuțile considerate necesare unui domnitor al lumii ideale. Sean Connolly este de părere că una dintre temele principale, obsesiv de recurente în scrierile narniene este „victoria inevitabilă a binelui” (Connolly 2007: 82). De-a lungul *Cronicilor* apar tot felul de antagoniști mascați mereu diferit, însă în spatele lor stă același șarpe, tatăl minciunii. Într-adevăr, el continuă să se apropie de copii, să-i amenințe, să-i urmărească, însă volum după volum Aslan are mereu ultimul cuvânt. Dacă la sfârșitul fiecărui volum al seriei binele triumfă temporar, iar în volumul următor reapare, la capătul întregii serii binele învinge definitiv prin intrarea în noua Narnie, tărâm care nu poate fi tulburat de nimeni și nimic. Triumful binelui se conturează drept caracteristică a paradisului narnian.

Noua Narnie

Este incontestabil, spuneam, talentul cu care Lewis zugrăvește imagini ale paradisului cu precădere în *Cronici*. Însă în mod particular putem afirma că, „deși Lewis face aluzii la o lume nouă pe ici, pe colo în opera sa non-ficțională, are totuși cel mai remarcabil portret al lumii noi în *Ultima bătălie*, ce încheie seria narniană” (Alcorn în Piper și Mathis 2014: 125). Fără îndoială, ultimul volum al seriei supune atenției cititorilor un tablou fascinant al unui tărâm care, deși seamănă în multe aspecte cu vechea Narnie, este desăvârșit, unic, incomparabil: noua Narnie – adevăratul paradis: „Da, vechea Narnie e distrusă, dar aceasta este o Narnie reînviată” (Alcorn în Piper și Mathis 2014: 1275). Lewis dovedește că orice lucru bun și frumos trebuie mai întâi să moară pentru a se face loc adevăratei comori de preț. O astfel de eternizare este chiar dorită, anticipată de copii: „Într-o bună zi, lumea noastră va avea un sfârșit. Poate că lumea asta nu. Oh, Giuvaier – n-ar fi frumos ca Narnia să rămână așa pe veci – cum ai zis tu că a fost?” (Lewis 2005f: 124). Perspectiva copiilor este, însă, limitată și, legată emoțional de tărâmul Narniei prin toate experiențele trăite acolo, ei își doresc ca acea Narnie să dăinuie pe veci. În mintea lor nu-și pot imagina nimic mai bun. Planurile lui Aslan sunt cu totul

altele, dar deși sunt spre binele și împlinirea lor, îi sperie pe copii la început, până când ajung să priceapă într-un final ce se întâmplă și unde se află.

Apariția noii Narnii și distrugerea celei vechi descrie un tablou apocaliptic. În modevident, Lewis se inspiră din textele biblice când descrie evenimentele ce însoțesc sfârșitul vechii Narnii, amestecându-le și cu elemente ficțional-fantastice. Din acest considerent, arată Downing (2005: 55), „capitolele finale ale *Ultimei bătălii* oferă un amestec fără cusur de filosofie greacă, escatologie creștină și mitologie nordică.” Tabloul apocaliptic narnian diferă în bună măsură de cel biblic: „Narnia își ajunge sfârșitul, însă scena nu este simplă devastare și calamitate. Totul este orchestrat de Aslan; este o apocalipsă mai bună și mai blândă decât cea din Apocalipsa” (Downing 2005: 55). De pildă, se arată că „cerul se umplu de stele căzătoare” (Lewis 2005f: 208); „toate stelele cădeau; Aslan le chemase acasă” (Lewis 2005f: 209). Astfel de fenomene cosmice și meteorologice se aseamănă cu descrierile biblice, însă textul continuă cu o distincție fundamentală, anume că stelele narniene sunt, în primul rând, mai mari decât cele obișnuite, și că nu sunt simple corpuri celești, ci persoane metamorfozate astfel la sfârșitul existenței lor narniene. În acest sens, căderea stelelor este însoțită de sosirea multor ființe aproape uitate, însă importante pentru istoria narniană și păstrate în sufletele celor dragi, care sunt uimiți peste măsură de întâlnirea atât de neașteptată: „Printre fapăturile fericite care se îngrămădeau acum în jurul lui Tirian și al prietenilor lui, se aflau toate creaturile pe care le crezuseră moarte” (Lewis 2005f: 213). În perfectă simetrie, Lewis face ca finalul să vină doar la cuvântul lui Aslan, așa cum se și întâmplase geneza Narniei: „Și atunci Aslan zise: – Acum, adu sfârșitul” (Lewis 2005f: 217), această ultimă sentință evidențiind stăpânirea lui Aslan, care nu se limitează la Narnia creată inițial, ci se extinde asupra acestui nou tărâm misterios și desăvârșit.

Intrarea în acest ținut se face printr-o ușă, reamintind simbolistica biblică a porților raiului, un alt aspect care portretizează domnia lui Aslan, stăpânitorul desăvârșit. În ultimă instanță, așa cum „a fost voia lui Aslan cea care le-a permis copiilor să pătrundă în Narnia prin dulap” (Mühling 2006: 36), tot voia lui stabilește criteriul intrării în noua Narnie. Ambele tărâmurii arată spre Aslan (chiar dacă vechea Narnie nu era desăvârșită), se supun voii lui, sunt controlate de el și, astfel, în siguranță chiar și când împrejurările par fără ieșire. Aslan le îngăduie și trimite ajutor la momentul potrivit. Totuși, pe dinaintea ochilor lor trecuseră atâtea lucruri, încât locuitorii noii Narnii nu avuseseră vreme să privească în jur și să analizeze locul. Mai apoi, însă, „constată că în jurul lor era lumină și cald, cer albastru deasupra, flori pe pajiști verzi și sclipiri de răs în ochii lui Aslan” (Lewis 2005f: 218). Consternarea celor prezenți este mare, pentru că, într-adevăr, acest nou tărâm oglindește frumusețea Narniei de odinioară, dar în același timp este

neatins de creaturi, conflicte, războaie, vrăjitoare, și această desăvârșire îl deosebește de Narnia cunoscută de toți înainte.

Copiii știau că Aslan le spusese că nu se vor mai întoarce în Narnia, de aceea confuzia lor este și mai mare. Ea este, însă, înlăturată odată ce Vulturului Ochi Ager i se deschide mintea: „Regi și Regine, strigă el. Am fost orbi cu toții. Abia acum începem să vedem unde ne aflăm. [...] Narnia n-a pierit. Aici e Narnia” (Lewis 2005f: 233). Tot el le explică, îndeosebi copiilor, sensurile cuvintelor rostite de leu: „Când Aslan a spus că nu mai aveți voie să vă întoarceți niciodată în Narnia, s-a referit la Narnia la care vă gândeați voi. Dar aceea nu era adevărata Narnia. Avea un început și un sfârșit” (Lewis 2005f: 233). Continuă cu descrierea Narniei, afirmând că ea „era doar o umbră, o copie a Narniei adevărate, care a existat întotdeauna aici și va exista veșnic; la fel cum și lumea noastră, Anglia, și toate celelalte sunt doar o umbră sau o copie a ceva din lumea adevărată a lui Aslan” (Lewis 2005f: 233). Adevărurile acestea sunt atât de adânci, încât ascultătorilor le ia ceva timp pentru a le putea pricepe, a și le însuși. Uitându-se în jur, în încercarea disperată de a cuprinde tot ce-i înconjoară, înțeleg treptat că această țară seamănă fără îndoială cu Narnia „lor”, însă „cea nouă era o țară mai profundă; stâncile, florile, iarba dădeau de înțeles, prin înfățișarea lor, că înseamnă mult mai mult decât par” (Lewis 2005f: 235). Este un tărâm în fața căruia vechea Narnie, deși fascinantă, parcă pălește. Pe lângă noua Narnie, cea veche pare ștearsă, mediocră, incompletă. Mai mult, deși vechea Narnie este pentru mulți un tărâm ideal, cea nouă se distinge prin faptul că înrăurește sufletele celor ce pășesc în ea și care declară: „Am ajuns, în sfârșit, acasă! Aceasta este adevărata mea țară! Locul meu e aici. Acesta este pământul pe care îl caut de-o viață și pe care l-am găsit abia acum. Am iubit cu toții vechea Narnie, pentru că uneori semăna un pic cu aceasta” (Lewis 2005f: 235). Pentru ei, noua Narnie capătă trăsături paradisiace: devine locul căutărilor de-o viață, paradisul pierdut și într-un final regăsit, singurul loc al împlinirii depline, în care tânjirea ia sfârșit, un loc pe care și-l doreau din copilărie, însă fără să știe.

Astfel se explică dragostea copiilor față de vechea Narnie, care se leagă de cea nouă prin asemănare, dar este abia un crâmpei din desăvârșire. Noua Narnie devine tărâmul în care domnesc pacea și îndrăzneala, observă Lucy: „Nu-i așa că e minunat? făcu Lucy. Ați remarcat că ne-a pierit frica?” (Lewis 2005f: 238) Ceea ce pare un sfârșit trist (pentru că, fără îndoială, copiii regretă distrugerea unui tărâm care poartă atâtea semnificații și amintiri deosebite), se transformă într-un început glorios, lipsit de teamă și rușine și care nu va mai avea sfârșit: „Școala s-a terminat: a început vacanța. Visul s-a isprăvit: s-a făcut dimineață” (Lewis 2005f: 250). Viața lor de până atunci, deși frumoasă, fusese ca un vis, însă s-au trezit la adevărata viață. Frumusețea Narniei celei noi este de necontestat, iar pasajele care o descriu abundă

îndeosebi în *Ultima bătălie*. Noua Narnie este, „într-adevăr, o reconstituire a Paradisului” (Carretero-Gonzalez 2007: 98). Frumusețea ei nu este dată exclusiv de cei care intră în noua Narnie sau de Aslan, stăpânitorul ei, ci mai degrabă de natura înconjurătoare. Natura nu dăruiește doar frumusețe, ci și liniștea desăvârșită a unui tărâm de vis: „Pacea și starea de bine a Narniei sunt asociate cu natura, cu pădurile, și deșerturile, și munții” (Dickerson și O’Hara 2009: 86). Mai mult, Robert Velarde crede că „punctul culminant al *Cronicilor* este reprezentat de pacea și bucuria intrării în tărâmul lui Aslan, care corespunde conceptului creștin de cer nou și pământ nou” (Velarde 2005: 111). Aceste două caracteristici – pacea și bucuria – însotesc conceptul de paradis, și fără îndoială noua Narnie întruchipează raiul, locul binelui absolut.

Aminteam despre legăturile create între Anglia, lumea copiilor (simbol al realității tuturor cititorilor seriei), Narnia cunoscută de protagoniști la început și Noua Narnie, în care aceștia își găsesc menirea. Am subliniat asemănările dintre cele trei lumi, dar și diferențele, astfel că, potrivit lui Rob Fennell, „Lewis descrie lumea noastră în Narnia, dar nu adaugă nimic nou la ea. El nu se îndepărtează defel de ceea ce este didactic și dogmatic” (Fennell 2015: 72). Există o măsură de adevăr în această afirmație: caracterul didactic și moral al scrierilor lui Lewis este indubitabil. Autorul trasează linii clare în ce privește modelele etice de la baza deciziilor lui Aslan, dar și ale copiilor, însă elementele amintite vin din stilul natural al lui Lewis, nu dintr-un impuls de moment. Cu alte cuvinte, astfel de învățături nu sunt produsul strădaniilor autorului, care nu-și propune să scrie despre prototipul creștinului sau al vieții de credință, ci își lasă liberă imaginația și se hrănește din convingerile personale. Dacă rezultatul final nu se îndepărtează de maniera didactică și dogmatică, nu înseamnă că acesta a fost și planul inițial. În plus, dacă într-adevăr Lewis descrie o lume cu care mintea cititorului să rezoneze, creând conexiuni între Narnia și Anglia, prima dintre ele are trăsături radicale.

Arătăm că oricâte asemănări ar exista între lumea omului și lumea Narniei, a doua este locul ideal, un colț de rai al animalelor cuvântătoare în care (aproape) orice se poate imagina, poate deveni real. Nu putem spune că autorul nu aduce nimic nou în Narnia. Dimpotrivă, Devin Brown arată că „dacă Narnia e ca Anglia din anumite considerente [...], diferă de ea în câteva aspecte” (2005: 54), unul fiind în strânsă legătură cu modul în care sunt construite personajele. Deși oameni (familia Pevensie), felul în care sunt structurați seamănă cu viziunea tradițională asupra persoanelor lumilor magice. Și în lumea Narniei, precum în celelalte lumi ficțional-fantastice, există trei tipuri de ființe: cele cu desăvârșire rele (Regina Albă), cele pe deplin bune (Aslan) și cele potențial bune și rele (Brown 2005: 54) în urma alegerilor lor (fie că sunt copii, animale cuvântătoare ș.a.). Acest aspect care ar trebui să diferențieze lumea Angliei de Narnia, ar putea fi cel ce le și

apropie, având în vedere convingerile lui Lewis, după care în lumea reală există un Dumnezeu pe deplin bun, un șarpe pe deplin rău și oameni care pot alege cărei părți să se alăture.

Legătura dintre cele două lumi este uneori invizibilă, dacă nu cunoaștem părți din biografia autorului. Kathryn Ann Lindskoog susține că „în seria Narnia, Lewis nu este niciodată departe de viața lui cotidiană” (1998: 213), referindu-se la sursele de inspirație ale autorului pentru crearea personajelor sale memorabile. Lindskoog crede că unele personaje sunt create după cunoscuți ai lui Lewis (1998: 213), înaintând totodată ipoteza că pentru multe dintre trăsăturile și detaliile lumilor magice pe care le creează, Lewis se inspiră din canonul literar pe care nu doar îl lectura, ci îl și preda, astfel trăind *ad literam* în beletristică (Lindskoog 1998: 213). În plus, nu doar în materie de personaje se inspiră Lewis din realitatea personală, ci și în ce privește locurile ce-l fascinează: „Narnia însăși pare să semene cu locuri preferate de el din viața rurală englezească și irlandeză” (Sammons 2010: 128). Totodată, faptul că lumile sale magice se nasc din inspirația dată de locuri reale din Anglia, nu le conferă nici pe departe un statut identic cu al acestora: ele sunt originale, locuri pe care Lewis le îmbogățește cu propria-i perspectivă asupra lumii ideale. Deși conține aspecte specifice lumii de basm, Narnia se apropie de realitate datorită detaliilor oferite de Lewis despre „crearea Narniei, istoria și geografia sa” (Sammons 2010: 127).

Narnia nu este altceva decât „o lume paralelă cu a noastră, corespunzătoare perspectivelor lui Lewis asupra lumii spirituale” (Sammons 2010: 127). La nivel teoretic, însă, „diferența dintre Narnia și lumea noastră, și dintre viziunea istorică medievală și a noastră, este tocmai perspectiva spațio-temporală. Am uitat că ea arată înspre atunci și acolo, ne împinge către aceasta și derivă din ea” (Como 2015: 134). Altfel spus, barierele temporale, culturale și sociale dintre o lume medievală ca a Narniei, care poate părea foarte diferită de cea contemporană, pot fi ușor explicate dacă înțelegem că tot ce există în prezent este rezultatul trecutului și se leagă inevitabil de el. Perspectiva spațio-temporală arată spre ce a fost cândva atunci și acolo, și paradoxal, în loc să îndepărteze prezentul de trecut, lăsând între ele un hău de netrecut, creează chiar puntea dintre cele două. O lume paradisiacă nu poate fi altfel decât simultan diferită de și asemănătoare cu a noastră: diferită de tot ce este comun și obișnuit, și totuși cunoscută și întotdeauna relevantă.

În lumina celor două lumi, a copiilor și cea în care sfârșesc în al șaptelea volum, Narnia capătă o identitate aparte, diferită de tot ce a existat înainte. James Como arată că „Narnia mediază realitatea” (Como 2015: 134); în principal, acțiunea seriei *Cronicilor* se petrece în Narnia. Pentru copii și cititori deopotrivă, Narnia este lumea cea mai importantă, în care au loc evenimente nemaipomenite, în care copiii cresc și se maturizează. Totuși, din prisma veșniciei pe care personajele se pregătesc s-o trăiască în așa-zisa nouă Narnie,

Narnia devine veche. În acest sens, oricât ar fi de fascinantă, Pădurea celor o sută de acri nu este decât un loc de mijloc, prin care trebuie să se treacă pentru a sosi în alte lumi. Tot astfel, vechea Narnie devine puntea dintre lumea copiilor și noua Narnie și nu face decât să mijlocească, să lege trecătorul și efemerul lumii Angliei și a cititorilor de veșnicul și eternul noii Narnii: „*Cronicile din Narnia* [constituie] povestea în care fiecare capitol este mai bun decât precedentul” (Adey 1998; Como 2015: 134). Pentru că, într-adevăr, ca un loc pe deplin paradisiac, Narnia poartă povești nemuritoare și de neuitat.

Concluzii

Date fiind mărturisirile autorului depre opera sa, este clar că, deși catalogată deseori ca scriere pentru copii, nu se adresează exclusiv lor, ci oricărei categorii de vârstă, cuprinzând substraturi identificabile în diferite stadii ale vieții. Din aceleași surse vine și ideea că procesul scrierii nu a fost decât o dezlănțuire a imaginației auctoriale, nicidecum o încercare de a crea anumite personaje sau simboluri, iar opera are o dimensiune mitică și una religioasă, trăsături ce definesc Narnia ca tărâm paradisiac.

Analizând scopul intrării copiilor în Narnia, anume de a învăța prin experiență personală și de a-l cunoaște îndeaproape pe Aslan, deducem că istoria narniană are caracter pedagogic. Am arătat aici că cele trei lumi – Anglia, vechea Narnie și noua Narnie – se aseamănă și se deosebesc gradual. Primele două se află în strânsă legătură, întrucât și lumea reală a copiilor și cea fantastică în care pășesc sunt umbre și reflexii ale adevăratei și desăvârșitei Narnii. Vechea Narnie diferă de Anglia, și totuși o reflectă. Prin caracterul ei mitic, fantastic, prin scurgerea diferită a timpului, prin creaturile ei constituie universul pastoral ideal pentru autor, chiar dacă din punct de vedere moral este un univers căzut. Deși vechea Narnie are o sumedenie de trăsături paradisiace, ea rămâne, în esență, podul prin care copiii pătrund în noua Narnie. Aceasta din urmă este adevăratul paradis: seamănă cu lumile anterioare, dat fiind că este sursa lor, dar este absolut, desăvârșit, față de el celelalte două lumi părănd șterse, anonime.

Bibliografie

- Adey L (1998) *C. S. Lewis: Writer, Dreamer and Mentor*. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Alcorn R (2014) C. S. Lewis on Heaven and the New Earth – God’s Eternal Remedy to the Problem of Evil and Suffering. În Piper J și Mathis D (eds) *The Romantic Rationalist – God, Life, and Imagination in the Work of C. S. Lewis*, 105-130. Wheaton, IL: Crossway.
- Augustine (2012) *Confessions*. New York, NY: Dover.

- Brown D (2005) *Inside Narnia: A Guide to Exploring The Lion, the Witch and the Wardrobe*. Grand Rapids, MI: Baker.
- Carretero-Gonzales M (2007) Sons of Adam, Daughters of Eve, and Children of Aslan: An Environmentalist Perspective on The Chronicles of Narnia. În Edwards BL (ed) *C. S. Lewis: Fantasist, Mythmaker, and Poet*, 93-115. Westport, CT: Praeger Perspectives.
- Clark DG (2007) *C. S. Lewis: A Guide to His Theology*. Oxford: Blackwell.
- Clyde KS (1964) *The Christian World of C. S. Lewis*. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Como J (2015) *Branches to Heaven: The Geniuses of C. S. Lewis*. Eugene, OR: Wipf and Stock.
- Connolly S (2007) *Inklings of Heaven. C. S. Lewis and Eschatology*. North Melbourne: Freedom.
- Crainic N (1994) *Nostalgia Paradisului*. Iași: Moldova.
- Cuneo A (2005) His Speech Has Gone Out into All Lands': The Talking Beasts of Narnia. În Baehr T și Baehr J (eds) *Narnia Beckons: C. S. Lewis's The Lion, the Witch, and the Wardrobe and Beyond*, 95-102. Nashville, TN: Broadman & Holman.
- Dickerson MT, O'Hara D (2009) *Narnia and the Fields of Arbol: The Environmental Vision of C. S. Lewis*. Lexington, KY: University of Kentucky Press.
- Downing DC (2005) *Into the Wardrobe: C. S. Lewis and the Narnia Chronicles*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Fennell R (2015) *Both Sides of the Wardrobe: C. S. Lewis, Theological Imagination and Everyday Discipleship*. Eugene, OR: Wipf and Stock.
- Filmer K (1993) *The Fiction of C. S. Lewis: Mask and Mirror*. New York, NY: St. Martin's.
- Fisher HD (2010) C. S. Lewis, Platonism, and Aslan's Country: Symbols of Heaven in the Chronicles of Narnia. *Inklings Forever* 1-16.
- Baird Hardy E (2007) *Milton, Spenser and the Chronicles of Narnia: Literary Sources for the C. S. Lewis Novels*. Jefferson, NC: McFarland.
- Lewis CS (2005a) *Călătorie pe mare cu Zori-de-zi*. București: RAO.
- (2005b) *Calul și băiatul*. București: RAO.
- (2000) *Collected Letters: Narnia, Cambridge and Joy 1950-1963*, volume 3. New York, NY: HarperCollins.
- (2005c) *Jițul de argint*. București: RAO.
- (2016) *Leul, vrăjitoarea și dulapul*. București: Arthur.
- (2005d) *Nepotul magicianului*. București: RAO.
- (1982) *On Stories: And Other Essays on Literature*. Orlando, FL: Harcourt, 1982.
- (2005e) *Prințul Caspian*. București: RAO.
- (2005f) *Ultima bătălie*. București: RAO.

- Lindskoog KA (1998) *Journey into Narnia*. Pasadena, CA: Hope.
- Manlove CN (1993) *The Chronicles of Narnia: The Patterning of a Fantastic World*. Woodbridge: Twayne.
- Manlove CN (2006) The “Narnia” Books. In Bloom H (ed) *C. S. Lewis*, 83-114. New York, NY: Chelsea.
- Markos L (2013) *Heaven and Hell: Visions of the Afterlife in the Western Poetic Tradition*. Eugene, OR: Wipf and Stock.
- Martindale W, Welch K (2005) Food for the Soul: Eating in Narnia. In Baehr T și Baehr J (eds) *Narnia Beckons: C. S. Lewis’s The Lion, the Witch, and the Wardrobe and Beyond*, 103-122. Nashville, TN: Broadman & Holman.
- Martin TL (2000) *Reading the Classics with C. S. Lewis*. Ada, MI: Baker Academic.
- McGrath A (2014) *If I Had Lunch with C. S. Lewis: Exploring the Ideas of C. S. Lewis on the Meaning of Life*. Carol Stream, IL: Tyndale.
- Mühling M (2006) *A Theological Journey into Narnia. An Analysis of the Message Beneath the Test of “The Lion, the Witch and the Wardrobe” by C. S. Lewis*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Pascal B (2013) *Pensées*. New York, NY: Dover.
- Root J (2009) *C. S. Lewis and a Problem of Evil: An Investigation of a Pervasive Theme*. Eugene, OR: PickWick.
- Rossi LD (1984) *The Politics of Fantasy: C. S. Lewis and J. R. R. Tolkien*. Ann Arbor, MI: UMI Research.
- Sammons MC (2004) *A Guide Through Narnia*. Vancouver: Regent College.
- (2000) *A Far-Off Country: A Guide to C. S. Lewis’s Fantasy Fiction*. Lanham, MD: University Press of America.
- (2010) *War of the Fantasy Worlds: C. S. Lewis and J. R. R. Tolkien on Art and Imagination*. Westport, CT: Greenwood.
- Schakel JP, Huttar AC (2007) *Word and Story in C. S. Lewis: Language and Narrative in Theory and Practice*. Eugene, OR: Wipf and Stock.
- Schakel PJ (2002) *Imagination and the Arts in C. S. Lewis: Journeying to Narnia and Other Worlds*. Columbia, MO: University of Missouri.
- (2005) *The Way into Narnia: A Reader’s Guide*. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Smith SM (1998) Awakening from the Enchantment of Worldliness: The Chronicle of Narnia as Pre-Apologetics. In Mills D (ed) *The Pilgrim’s Guide: C. S. Lewis and the Art of Witness*, 168-181. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Steinbeck J (2004) *Iarna vrajbei noastre*. Iași: Polirom.
- Murray Stone E (2001) *C. S. Lewis: Creator of Narnia*. Mahwah, NJ: Paulist Press.
- Sutherland M (2014) *A Myth Retold: Re-encountering C. S. Lewis as Theologian*. Eugene, OR: Wipf and Stock.
- Vaus W (2004) *Mere Theology: A Guide to the Thought of C. S. Lewis*. Leicester: InterVarsity Press.

- Velarde R (2005) *The Lion, the Witch and the Bible*. Carol Stream, IL: Nav.
- Ward M (2010) *The Narnia Code – C. S. Lewis and the Secret of the Seven Heavens*. Carol Stream, IL: Tyndale.
- White WL (2008) *The Image of Man in C. S. Lewis*. Eugene, OR: Wipf and Stock.
- Williams R (2012) *The Lion's World: A Journey Into the Heart of Narnia*. Oxford: Oxford University Press.
- Williams TM (2005) *The Heart of the Chronicles of Narnia: Knowing God Here by Finding Him There*. Nashville, TN: W Publishing.
- Wilson D (2007) *Christianity in Narnia*. În Barker V și Di Lauro F (eds) *On a Panegyric Note: Studies in Honour of Garry W Trompf*, 173-187. Sydney: University of Sydney Press.
- Wood N (2001) Paradise Lost and Found: Obedience, Disobedience, and Storytelling in C.S. Lewis and Philip Pullman. *Children's Literature in Education*, 237-259.

Surse internet

- Bane M (2021) *Myth Made Truth: The Origins of the Chronicles of Narnia*. <https://cslewis.drzeus.net/papers/origins-of-chronicles-of-narnia/>. Accesat la 12 mai 2021.
- Brockhaus H (2017) *Narni: Italy's inspiration for the magical realm of C.S. Lewis*. <https://www.catholicnewsagency.com/news/37337/narni-italyinspiration-for-the-magical-realm-of-c-s-lewis>. Accesat la 11 mai 2021.